

OD DAT KE KRAJINĚ A ZASE ZPÁTKY

TOMÁŠ HERBEN

prof. RNDr. TOMÁŠ HERBEN, CSc.
Pracuje na Přírodovědecké fakultě UK (kde také přednáší) a v Botanickém ústavu AV ČR. Zabývá se zejména ekologií rostlinných populací a společenstev, zejména interakcemi mezi rostlinami nad zemí i pod zemí, diverzitou trávníků a ekologickým významem klonality u rostlin.

Pohled na ochranu přírody zvenku je obtížný, protože svým způsobem všichni, kteří pracujeme na něčem, co s ochranou přírody (v tom zavedeném smyslu, tj. instituce a lidé v nich pracující – což samozřejmě není totéž) souvisí, nejsme úplně schopni nezaujatého pohledu. Nicméně když to přeče jen člověk zkouší, z pozice člověka působícího na univerzitě, napadnou mě tři věci, které jakkoliv nejsou souřadné ani přístupem, ani významem, prostě vytanou na mysl jako první. Ochrana přírody jako instituce, která spravuje velké množství dat o stavu a změnách naší přírody, jako místo, kde pracuje nezanedbatelná část našich absolventů, a nakonec jako instituce, která v posledku zodpovídá za stav naší přírody a krajiny.

Pro mě jako pro badatele je mimořádně zajímavé, že různé orgány ochrany přírody mají velké množství často unikátních dat. Mám na mysli data z inventarizačních průzkumů nebo managementových zásahů, a to nejen floristická data, ale i data z vegetačních zápisů, různá netriviální kvalitativní pozorování atd. To je prostě zlatý důl pro znalost naší přírody. Dobře to ilustruje příklad nálezové databáze, kde systematické srovnání s ostatními daty o rozšíření existujícími v ČR (teď mám na mysli rostliny), ukazuje, že vskutku jde o význačný zdroj informací, minimálně srovnatelně důležitý jako ostatní velké databáze o rozšíření rostlin. Nicméně člověk tuší, že NDOP je jen část dat, která AOPK ČR spravuje; ten zbytek se od ní liší právě tím, že – pokud moje skrovné informace říkají – nejsou vždycky srovnatelně dostupná. Rád bych věděl (ptal jsem se, ale ne systematicky), jak to vypadá s daty dalších typů, která nejsou jednoduše přeložitelná do údajů typu „výskyt druhu na lokalitě“. Možná jich není tolik, jak si představuju; možná jsou už součástí databází typu ČNFD; možná jsou takové povahy, že jejich formalizace a agregované použití prostě není snadno možné. Nicméně ať tak či tak, tuším, že zde existují ještě zdroje, které mohou ke střeoevropské přírodě, a zejména jejím změnám v čase, říct hodně, a možná ještě tak neučinily.

S tím souvisí druhá věc. Ochrana přírody činí v současné době velké množství managementových opatření různého druhu, jako pastva, seč, vyřezávání křovin nebo invazních druhů, a podobně. To jsou v zásadě úžasné ekologické experimenty. Ne že bychom principiálně netušili, jaký vliv na vegetaci má třeba seč; víme to ale především v obecné rovině. Mít experiment testující vliv seče na padesáti různých místech České republiky lišících se nadmořskou výškou, vodním a živinovým režimem a historií (a neřkuli tyto parametry znát), je pro rostlinného ekologa věc z říše snů a zcela nad možností běžně podávaného badatelského projektu. A přitom na AOPK se v nějaké podobě takovéto pokusy běžně konají. Obávám se ale, že řada z nich se děje, opatrně řečeno, ne zcela standardním experimentálním designem, třeba bez patřičné kontroly nebo bez zohlednění nějakých komplikujících faktorů. Taky záznam stavu ekosystému před a po zásahu možná není nejúplnější, pokud vůbec v nějaké systematictější podobě existuje. Ať tak či onak, cítím tady ohromný potenciál; ne že bych si myslel, že ode dneška všechny managementové zásahy musí probíhat pod striktní aplikací učebnicových zásad, abychom dosáhli dat z říše snů, ale určitá synergie by určitě nebyla na škodu. Mimo jiné i proto, že i zadavatel chce nakonec vědět, jaký vliv jeho zásah měl, a to se bez dobré kontroly a dobrého záznamu stavu systému před a po zásahu těžko pozná. Zdá se mi, že na obou stranách (ve výzkumných pracovištích a na univerzitách na jedné straně, a v ochraně přírody na straně druhé) sídlí dojem, že existuje „cosi“, co by měla udělat ta druhá strana: ochrana přírody volá po studentech, kteří by báдали nad tím či oním zásahem, protože to sama nestihá, zatímco pracovníci na univerzitách si říkají, proboha, proč oni si k tomu nesbírají nějaká jednoduchá fytoecologická data...

Tím se ocitáme u bodu dva. Ochrana přírody je místo, kde nachází svou práci nezanedbatelná část našich absolventů. Tím jsme trvale v kontaktu, nejen tak, že s absolventy člověk občas mluví a dozvídá se to či ono, nebo nachází snazší cestu

k nějakým společným projektům, ale taky tak, že (nevyslovená, ale existující) poptávka po určitém typu absolventů formuje jejich kurikulum a výsledný absolventský profil. Nevím, co si personální ředitelé na ochraně přírody vysnili za absolventy, ale já za sebe bych považoval za důležité dvě základní věci. Jednak dobrý absolvent musí na vlastní kůži přijít do kontaktu s tím, jak vzniká vědecké poznání, a vědět, co je v něm jisté a co nejisté, a zejména jak s tou nejistotou zacházet. To je klíčové pro poučenou interpretaci jakýchkoliv dalších poznatků, které se mu jako pracovníkovi OP dostanou do ruky. To je tím důležitější, že za posledních dejme tomu padesát let se biologie a ekologie hodně posunuly od *natural history* ke kvantitativní vědě, jejíž výsledky jsou hůř dostupné a někdy i srozumitelné. Druhá věc je ta, že dobrý absolvent nesmí zapomínat ani na *natural history*. Důvěrná znalost přírodních a přírodních procesů je, jak všeobecně známo (ale málo respektováno), nezbytná pro to, aby člověk nerozhodoval ve vzduchoprázdnu vědeckých faktů a kanceláře bez znalosti kontextu. Je ostatně nezbytná pro to, aby shora zmiňovaná unikátní data na AOPK byl někdo schopen nejen analyzovat, ale i sbírat. Je zřejmé, že skloubit tyto věci je pro vyučující obtížné, a to nejen kvůli rozmanitému naturelu lidí přicházejících na ekologickou biologii, nicméně to je úkol pro vyučující. Od AOPK bych v téhle souvislosti čekal jednak občasnou artikulaci onoho snu personálních ředitelů, ale také poskytnutí dostatečného prostoru pro jejich pracovníky v tom, aby svoje znalosti rozvíjeli v obou shora zmíněných směrech. Tak možná taky dostanou víc prostoru (a času!), aby pracovali s daty, které ochrana přírody má,

a líp zakládali a vyhodnocovali všechny managementové pokusy.

Nakonec, ochrana přírody je – nebo by měla být – zodpovědná za stav naší přírody a krajiny. Stav přírody a krajiny je něco, co zásadním způsobem ovlivňuje naši budoucnost; teď nemyslím různé uhlíkové aktivity, ale hlavně stav půdy, vody a biodiverzity, které budou dlouhodobě ovlivňovat nejen kvalitu, ale i prostou možnost života ve středoevropském prostoru. Před třemi dekadami byl za hlavní problém pro ekosystémy a společenstva považován průmysl a průmyslové znečištění, zejména z elektráren a chemiček; dnes je čím dál tím víc zřejmé, že hlavním problémem je zemědělství. Zatímco při regulaci průmyslového znečištění hrála a hraje velkou roli legislativa, často motivovaná evropským právem, u zemědělství to funguje často spíš obráceně. Stav eroze půdy, ekosystémových služeb poskytovaných biotou, ať už edafonem, hmyzími predátory nebo opylovači, je zásadním způsobem ohrožen katastrofálním způsobem hospodaření na polích, který není dostatečně držen v mezích ani legislativními opatřeními, ale ani zájmy majitelů zemědělské půdy.

Nechci ani v nejmenším tvrdit, že toto je stav, který by pracovníkům OP nějak unikal v jejich domnělém zahledění na drobné flíčky území, které mají pod svou správou. Nicméně možnosti jejich akce jsou zásadně omezeny legislativním rámcem, ve kterém působí. Proto je klíčové, aby se tento rámeček změnil. Drásavé rozdělení české přírody na část chráněnou, část sídelní a – zdaleka největší – část volně ponechanou na destrukci zemědělstvím je věc, která – ač zřejmě bystrým pozorovatelům již v sedmdesátých letech – je natolik určující, že je

třeba na ni pořád poukazovat a snažit se tohle rozdělení překročit. Tady je potřeba "think big"; a to se mi zdá, že ochraně přírody někdy schází, a to jak v pojmenování cílů, tak i v jejich komunikaci navenek.

Pro změny v tomto směru je totiž nakonec klíčová podpora veřejnosti. To je ostatně dobře vidět na zlomu, kterým nyní prochází veřejné vnímání uhlíkové ekonomie a stavu klimatu, kdy najednou začínají být možné věci ještě před pár lety nemyslitelné. Bohužel veřejné vnímání změn v krajině a destruktivního vlivu zemědělství tento obrat ještě čeká. Je to samozřejmě důsledkem toho, že produkční část přírody je do značné míry skryta pohledům veřejnosti, protože mezi pole už jsme dávno přestali chodit (co bychom tam taky hledali...), ale CO₂ v atmosféře není vidět taky, a přesto je nyní středem pozornosti. Proto je třeba stav naší krajiny a chabé možnosti ochrany přírody neustále tematizovat a všemi možnými cestami svým způsobem bít na poplach. To je, řekl bych, slabina nejen stávající ochrany přírody, ale i širší obce lidí pohybujeících se na pomezí ekologie, environmentalistiky a ochrany přírody (i když existují důležité výjimky, za něž jsem velmi povděčen, ale pořád to jsou spíš výjimky). Věřím ale, že k obratu dojde, a je na nás všech, abychom k tomu nějak s chladnou hlavou přispěli. Zejména abychom místo usilovné práce na věcech, které sice spěchají, ale dlouhodobě zas tolik důležité nejsou, se chvilku zastavili a začali víc přemýšlet o souvislostech a věcech, které skutečně dlouhodobě důležité jsou, a následně konali.

